

Željko Karaula
(Poslijediplomski studij, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu)

GVOZD – LIST HRVATSKE NACIONALNE OMLADINE IZ VUKOVARA

PRILOG POZNAVANJU TISKA I IDEOLOGIJE HRVATSKE NACIONALNE OMLADINE U SLAVONIJI I SRIJEMU

UDK 070(497.5 Vukovar)(091)

Stručni rad

Primljeno: 15. 1. 2008.

U ovom radu prikazat će se kratkotrajno djelovanje i ideološki profil lista Hrvatske nacionalne omladine *Gvozđ* iz Vukovara. List je prvenstveno služio kao sredstvo okupljanja hrvatske mladeži iz Vukovara i okolice za uzdizanje hrvatskog duha u redovima hrvatske omladine. List je bio pod utjecajem tadašnjeg Hrvatskog bloka (HRSS, HZ, HSP) i služio kao svojevrsno glasilo tih stranaka koji su željele da se hrvatska mladež uključi u politička zbivanja na prostorima istočne Slavonije i Srijema, te kao glavni list nove organizacije Hrvatske nacionalne omladine u pokazivanju smjernica političkog nastupanja hrvatske omladine, posebno prema suparničkim organizacijama Organizaciji jugoslavenskih nacionalista (ORJU-NA) i Srpskoj nacionalnoj omladini (SRNAO).

Ključne riječi: Vukovar, Hrvatska nacionalna omladina (HANA O), List *Gvozđ*, Hrvatski blok, ideologija.

Uvod

U dosadašnjoj historiografiji Hrvatska nacionalna omladina (skraćeno HANA O ili Hanao) uglavnom je definirana kao ekstremna, nacionalistička i teroristička organizacija osnovana prije svega kao „izraz sukoba ideja republikanizma i konfederalizma s monarhizmom i centralizmom, postavši pretežito izraz velikohrvatskog separatizma, frankovačkog šovinizma i mržnje prema „srpskom jugoslavenstvu“.¹ Prema Bancu, ona je bila samo sredstvo kojom su hrvatske nacionalne stranke, osnivanjem vlastite paravojne organizacije, pokušale parirati teroru unitarističkih i velikosrpskih grupa.² Hanao je,

¹ Franjo TUĐMAN, Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji: 1918.-1941., Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 1993., 358.

² Ivo BANAC, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Porijeklo, povijest, politika, Zagreb, Globus, 1988., 181.

imajući potporu hrvatskih ekstremno nacionalnih struja u hrvatskim političkim strankama, s vremenom poprimala profašističke značajke, što je još više dovodilo do zatvorenih nacionalnih proturječnosti u političkom sistemu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Iako su te historiografske kvalifikacije uglavnom točne, ipak stvari su bile slojevitije, jer je Hanao kao organizacija s dugim trajanjem proživljavala razne unutrašnje sukobe. Nakon svog osnutka u kolovozu 1922. godine u Vukovaru do 1924. godine u Hanao su prevladavale različite struje od kojih su najvažnije bila umjerena koja se zalagala za sporazum sa srpskim narodom i srpskim političkim predstavnicima, te radikalnija struja koja je nastojala izvršiti „revoluciju do kraja“ i stvoriti samostalnu hrvatsku državu. Osim toga, djelovanje Hanao uvelike je ovisilo i o mjestu gdje se nalazila pojedina podružnica Hanao, jer gdje je teror režima bio veći i svestraniji, tamo je i reakcija Hanao bila žešća nego u drugim krajevima Hrvatske ili Bosne i Hercegovine.³ Do 1924. godine Hanao je bila važna poluga u rukama hrvatskih političkih stranaka kao sredstvo pritiska na režim, uglavnom Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) koja je pomoću te organizacije pokušala homogenizirati i privući hrvatsku omladinu pod svoje okrilje, služeći se njome i kao mobilizacijskim sredstvom pri parlamentarnim izborima.

Organizacija Hanao nije imala do kraja smišljeni i razrađeni ideološki program, te je prema nekim obilježjima poprimila i elemente fašističke ideologije jer je često prozivala na “obračun”, “osvetu” i “dužnost”, da konačno i našim neprijateljima ima “krv da legne”. Određeni militarizam “svaki član Hanao neka bude vojnikom”, pozivi na “borbu”, “žrtvu” i “osvetu” što se spominju u svim javnim pozivima Hanao oblikovali su njeno političko djelovanje i metode borbe, što se ustvari svodilo na golo nasilje nad svojim protivnicima. Hanao je bio spreman sukobiti se sa svojim protivnicima na ulici, krvavo, ideologijom mržnje koja zahtjeva da se u obrani vlastitih interesa oružjem obračuna sa neprijateljem i da se lije vlastita krv jer su i naši „predji omastili svojom krvlju kršćanske hramove (...), za ono vrijeme jedini nosioci naših nacionalnih težnja, omastimo ih i mi danas. Ako je nužno, svojom krvlju, pragove naših kulturnih institucija (misli se na sukobe studenata na zagrebačkom sveučilištu – op. a.), nosioce naših današnjih težnji“.⁴ U retorici Hanao uspostavljao se kult *Nacije* koji graniči s fanatizmom i psihozom, a koja treba raditi na učvršćenju hrvatske države koja je u stalnoj opasnosti „od srpske tiranije“. U nekim sredinama postojale su i polunaoružane čete u uni-

³ Više o organizaciji HANA O vidi: Željko KARAULA, Croatian National Youth (HANA O), *Slovo-An interdisciplinary journal of Russian, Eurasian and East European affairs published by postgraduates of the School of Slavonic and East European Studies*, 2008., 20.1., London, 1.-15., Željko KARAULA, Hrvatska nacionalna omladina, *Historijski zbornik*, 2008., (u tisku), Željko KARAULA, Dva dokumenta za poznavanje djelovanja i rada zagrebačke organizacije Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) iz 1923. godine, *Hrvatska revija*, 2008., 2., 108.-115.

⁴ „Napred!! Živjela osječka Hrvatska Narodna Omladina!, *Gvozd*, broj 8., 18. i. 1923., 1.

formama, iako je u svojim glasilima negirala bilo kakvu povezanost s fašizmom, nazivajući „Mussolinija kradljivcem hrvatskih zemalja“, a politiku fašističke Italije istovjetnu s „beogradskim demokratsko-radikalnim vladama – zločinačkom i izdajničkom“.⁵ Istovremeno se i preko *Gvozda* lista Hanao u Vukovaru počinje naglašavati i ideja rasnosti hrvatskog čovjeka, njegove jedinstvene kulture, „koji je jedino uspio sačuvati bogoslužje na starohrvatskom jeziku (...) zaslugom naše otporne rase, našeg narodnog genija. (...) za otpor protiv Germanu trebalo je nutarnje čvrstoće i duhovne jakosti (...), a to je jedino učinila naša nacija, životna snaga naše rase.“⁶ U člancima koji govore o gospodarskim problemima traži se samostalno nacionalno gospodarstvo koje mora biti u rukama samo Hrvata „jer danas kod Hrvata ne postoji pravedno izmjenjivanje duhovnih i stvarnih dobara (...) mi hrvatska omladina moramo biti sutra gospodari (...) hrvatske trgovine, obrta, industrije, gospodarstva (...)“, a sada se ti resursi u „našim hrvatskim gradovima nalaze u rukama pravih kapitalističko-židovskih vampira“.⁷

Hanao je bila centralistički ustrojena organizacija mladih, iako nije bilo isključivo pravilo da se u tu organizaciju učlanjuju samo mladi. Sastojala se od Vrhovne župe (zagrebačke) koju je činilo Veliko vijeće petorice Hanao, župni stolovi i svi ostali članovi župa. Glavno tijelo organizacije bilo je Veliko vijeće kojim je predsjedao Veliki župan Hanao, koji je ujedno bio i predsjednik zagrebačke Hanao. Prema pravilima i statutu organizacije, „Veliko vijeće kao najveći permanentni forum Hanao kojemu predsjedava i na čelu stoji predsjednik Hanao prvo je i najviše administrativno tijelo čitave organizacije, te je kao takovo odgovorno godišnjem saboru Hrvatske Omladine. Veliki župan u suglasnosti sa članovima Velikog vijeća Hanao imenuje predsjednika pojedine župe Hanao, te rukovodi i imenuje povjerenike Hanao, te je odgovorno za opću politiku organizacije“.⁸

Zanimljivo je i održavanje godišnjeg Sabora Hanao jer „Opći sabor Hanao saziva Vel. vijeće župe prema tome uvijek 5. lipnja svake druge godine na dan Ćirila i Metoda, dakle za 5. srpnja te iste godine. Opći zbor održava se uvijek tri dana i to u Zagrebu. Prvi dan je dan izbora, koji se vrši pod ve-

⁵ „Izdaja Beograda u vanjskoj politici Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Hrvatski borac*, broj 4., 20. I. 1923., 1., Vidi i „Uoči odlučne bitke“, broj 7., *Gvozd*, 4. I. 1923., 1. „Zar zato da nam nož u srce još dublje zabada nezasitni Talijan? Nije dosta što nam je uzeo pluća Hrvatske – Rijeku i da se nasilnički ugnjezdio u Zadru.“

⁶ „Slavenski apostoli“, *Gvozd*, broj 12., 8. VII. 1923., 1.

⁷ „Hrvatska omladina i socijalno pitanje“, *Novi hrvatski borac*, broj 22., 15. VIII. 1923., 2-3.

⁸ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Inventarni broj 01. 1354., Fond grupa VII., Režimske i reakcionarne organizacije (dalje RIRO), HANA O, br. 1088., Pravila organizacije Hrvatske (nacionalne) omladine – HANA O. Cjelokupni tekst pravila HANA O vidi u: Željko KARAULA, Hrvatska nacionalna omladina, n. dj.

drim nebom i to na vrhuncu Zagrebačke gore, na Sljemenu. Drugi dan je dan ustoličenja v. župana u gradu Zagrebu. Treći dan je dan slave, te je posvećen raznim olimpijskim priredbama, skupovima i humanim akcijama. Na taj dan dijeli vel. župan priznanja, pohvale i nagrade članovima, koji se u raznim vrlinama iztaknu. Način provedbe svega ovoga sadržan je u ceremonijalu H.N.O.“⁹

U svojoj retorici Hanao je isticala da je ona nasljednica pravaške „Mlade Hrvatske“ i njezine ideologije te je i list *Gvozd*, kada je najavljiavao Kongres Hanao u Vukovaru koji je trebao biti održan 6. i 7. siječnja 1923. godine, pisao da „Hrvatska nacionalna omladina mora da bude sjeme iz kojeg će niknuti nova „Mlada Hrvatska“, te da je cilj te „Mlade Hrvatske“ bio osigurati hrvatskoj „gospodujućoj“ naciji na prostorima Hrvatske i Bosne i Hercegovine apsolutnu državnu nezavisnost.¹⁰ Smatrajući osnivanje nove države „političkom i državničkom katastrofom“ radikalni dio organizacije Hanao je počelo nekoliko tjedana po osnivanju napadati pristaše Organizacije jugoslavenskih nacionalista (ORJUNE) i Srpske nacionalne omladine (SRNAO), službenike vlasti i „narodne izdajice“ služeći se olovnicama i revolverima, vršeći atentate na glavne redakcije njihovih novina, sukobljavajući se sa žandarmerijom i pripadnicima Kraljevske vojske na ulicama hrvatskih gradova, sve u cilju da se hrvatskom narodu u novoj državi osigura ravnopravnost, s neskrivenom željom za stvaranjem samostalne hrvatske države. Jednostavno Hanao je na teror vlasti i njezinih paravojskih formacija odgovorila protuterorom.

Kada je sjedište Hanao krajem 1922. godine premješteno iz Vukovara u Zagreb organizacija je postala nešto bolje ustrojena i organizirana, iako su pojedine podružnice Hanao i dalje iskakale iz trenutne političke linije organizacije prema potrebi lokalne političke situacije. Sama činjenica da su se u Velikom vijeću petorice Hanao nalazili poznati stranački čelnici hrvatskih nacionalnih stranaka, poput dr. Rudolfa Horvata¹¹ iz Hrvatske republikanske

⁹ Isto.

¹⁰ Mirjana GROSS, Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči 1. svjetskog rata, *Historijski zbornik*, 1968.-1969., Zagreb, 75.-144. Očito je da je Hanao odbijala prihvatiti unitarističku fazu u razvoju Mlade Hrvatske koja je nastupila poslije 1910. godine.

¹¹ Rudolf Horvat (Koprivnica 1873. - Zagreb, 1947.) hrvatski povjesničar, književnik i političar. U Zagrebu završio gimnaziju, te diplomirao povijest i zemljopis 1896. godine, a doktorirao s temom Kralj Tomislav i njegovo doba na Filozofskom fakultetu. Godine 1918. diplomirao i pravo. Nakon studija bio gimnazijski profesor u Osijeku do 1901. godine. Zbog afere oko blagoslova zastave PD „Lipa“, kojemu je bio tajnik, premješten u Zemunsku realnu gimnaziju. Zatim je premješten na nižu gimnaziju u Petrinji gdje predaje do 1907. godine. Za vrijeme Prvog svjetskog rata interniran u Ugarskoj kao prijatelj Srba. Zbog kritike novoga jugoslavenskog grba bio je 1919. umirovljen iz službe. Sva svoja istraživanja financirao je sam i bez ikakve državne pomoći. Idućih godina tijesno surađuje sa Stjepanom Radićem, član je GO Hrvatske pučke (republikanske) seljačke stranke HP(R)SS i kao takav biran za zastupnika 1920. i 1923. godine. Godine 1922. izabran u Veliko vijeće petorice Hanao, kao predstavnik HRSS. U mjesecu kolovozu prisiljen je dati ostavku kao član Velikog vijeća petorice zbog

seljačke stranke (HRSS), dr. Mirka Košutića¹² iz Hrvatske stranke prava (HSP) ili Kerubina Šegvića¹³ ispred Hrvatske zajednice (HZ), a predsjednik Hanao bio je dr. Josip Reberski,¹⁴ zagrebački gradski zastupnik HRSS-a,

raslojavanja u organizaciji. Nakon Radićeva odlaska u Moskvu i učlanjenja u Seljačku internacionalu položio mandat i prestao se baviti politikom. Godine 1926. reaktivirao se kao profesor na II. Zagrebačkoj realnoj gimnaziji. Zbog sukobljavanja s režimskim organizacijama ponovo umirovljen 1932. godine. Potkraj 1937. osnovao društvo „Hrvatski rodoljub“ i u njegovom izdanju tiskao više svojih knjiga. Za vrijeme Banovine Hrvatske ponovo ulazi u politiku i pokreće časopis Hrvatska prošlost. Za vrijeme NDH ponovo postaje profesor, te predaje na vojnoj akademiji, a 1944. postaje redoviti profesor hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nakon rata osuđen na desetogodišnji gubitak političkih i građanskih prava. U svom dugom povjesničarskom radu objavio je više od 1200 članaka i rasprava, te mnoge monografije o hrvatskim krajevima (Međimurje, Podravina, Srijem, Lika), te nekoliko o važnim osobama iz hrvatske povijesti (kralj Tomislav, Josip Jelačić, Matija Mesić). U gradovima u kojima je djelovao bio je organizator društvenog i kulturnog života, a napose u radu pjevačkih društava. Horvatova ostavšina nalazi se u Hrvatskom državnom arhivu. Vidi: Zbornik dr. Rudolf Horvat - život i djelo: u povodu 50. obljetnice smrti (1947. - 1997.) i 125. obljetnice rođenja (1873. - 1998.), Koprivnica, Nakladna kuća dr. Feletar, 1998., Hrvatski biografski leksikon, Zagreb, 657.

¹² Mirko Košutić (1869.-1945.), pravnik i sudac. Završio studij prava s doktoratom u Zagrebu 1893. godine. Postaje sudac te službuje u Petrinji, Zagrebu, Ludbregu i Brinju. Do 1918. godine bio je potpredsjednik Sudbenog stola. Istovremeno postaje i sveučilišni profesor gruntnog prava na zagrebačkom sveučilištu. Politički pripadao Hrvatskoj stranci prava te biran kao narodni i gradski zastupnik grada Zagreba. Imenovan ispred HSP-a u Veliko vijeće HANAo. Nakon sukoba u stranci izlazi zajedno s dr. Mintasom i drugim uglednim članovima stranke i osniva Hrvatsku stračevićansku stranku prava. Počinje podržavati politiku Stjepana Radića 1925. godine, te je žestoko napadan iz redova prijašnje stranke. Za vrijeme NDH pripadao skupini oko S. Buća, te radio u Hrvatskom savezu kućevlasnika. Napisao 1943. *Osnovu građanskog zakonika* koji je trebao postati hrvatski građanski zakonik. Tko je tko u NDH, Zagreb, 1998., 267.

¹³ Kerubin Šegvić (1867.-1945.), političar, publicist. Završio teologiju kao franjevac istodobno studirajući povijest. Pristaša Stranke prava. Godine 1906. glavni urednik sarajevskog Hrvatskog dnevnika, ali ga zbog prohrvatskih stajališta protjeruju iz Bosne i Hercegovine. Kao član Starčevićeve stranke prava ulazi u Privremeno narodno predstavništvo u Beogradu 1919. godine, a 1920. izabran je i u Ustavotvornu skupštinu. Kratkotrajno uređuje *Hrvatski list* iz Osijeka, te zatim glavni list Hrvatske zajednice *Hrvat*. Izabran u Veliko vijeće HANAo ispred Hrvatske zajednice. Zbog svojih članaka u *Hrvatskom borcu* bio osuđen na zatvor. Nakon toga postaje župnik u Rogaču na Šolti, te 1933. pokreće časopis *Hrvatska smotra*. Za vrijeme NDH surađivao u mnogim listovima. Kao povjesničar pristaje uz gotsku teoriju podrijetla Hrvata i zagovara je. Autor mnogih djela (Hrvatski jezik u katoličkom bogoslužju). Vojni sud II. armije ga je nakon oslobođenja osudio na smrt zbog „teorije o neslavenskom podrijetlu Hrvata, odnosno zbog raspirivanja međunacionalne mržnje“, Tko je tko u NDH, Zagreb, 1998., 347.

¹⁴ Josip Reberski (1881.-1965.), odvjetnik i hrvatski političar. Studij prava završio u Zagrebu. Zarana politički djeluje (već 1895. sudjeluje u paljenju mađarske zastave u Zagrebu). Član Hrvatskog sokola i predsjednik HŠK „Concordia“. Radio u financijskom ravnateljstvu u Zagrebu i Szegedu. Pomagao zbrinjavanje i školovanje istarskih, gradišćanskih i bunjavačkih Hrvata. Izabran za zastupnika grada Zagreba na listi HSS-a 1920., 1935., i 1938. a 1938. i za zastupnika HSS-a u Narodnoj skupštini. Godine 1922. imenovan predsjednikom organizacije Hanao u Zagrebu, sve do 1923-24. godine. Za vrijeme šestosiječanjske diktature interniran u

govori sama za sebe. Hanao je bila organizacija pod kontrolom hrvatskih nacionalnih stranaka, sve dok među njima nisu počeli sukobi i razmimoilaženja oko rješavanja „hrvatskog pitanja“ u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, posebno između HRSS i HSP. Hrvatska stranka prava se u jednom trenutku otvoreno izjasnila za stvaranje samostalne hrvatske države, te čak ponudila vodstvu HRSS-a i Stjepanu Radiću da Hanao počne otvorenu terorističku borbu protiv nosioca vlasti u karadževićevskoj monarhiji, što je HRSS-u i Stjepanu Radiću bilo neprihvatljivo, te je sredinom srpnja 1923. godine prekinula sve veze s Hanao u kojoj od tada pretežu pravaški elementi i njihova politika.¹⁵

Ovaj rad se orijentirao na to da pojasni djelovanje Hanao, prije nego što je ustrojena središnjica Hanao u Zagrebu, na području grada Vukovara i Srijemske županije, prvenstveno preko analize njegova prvog glasila *Gvozđ* koji je izlazio od 13. rujna 1922. do 17. kolovoza 1923. (u zaglavlju lista stajalo je da je *Gvozđ* nepovremeni, nezavisni list za kulturnu i narodnu afirmaciju Hrvatsva, koji će izlaziti po potrebi). U tom razdoblju izašlo je 15. brojeva toga lista, pri čemu je većina brojeva na otprilike 6 stranica. Većina novinskih članaka je u listu bila nepotpisana, a i sam list se nalazio u polulegalnom stanju. List se uglavnom obraćao hrvatskoj omladini u istočnoj Slavoniji i Srijemu i pozivao na njenu mobilizaciju i udruživanje u svrhu obrane hrvatskih nacionalnih interesa. Retoriku i stil pisanja lista karakterizira određena ideološka konfuzija te nesigurnost političkog pravca i djelovanja, jer se skoro ravnomjerno iz broja u broj tiskaju članci koji govore o mirotvornoj politici Hanao koja se ne služi „batinaškom i krvavom politikom“ kao njezini protivnici, dok neki članci (često i uvodni) otvoreno pozivaju na obračun i nasilje. Članci koji pozivaju na nasilje obično se pojavljuju kada je po mišljenju redakcije došlo do teških kršenja hrvatskih prava ili pojedinačnog slučaja kada je napadnut ili ubijen član Hanao u Hrvatskoj. List se u svom djelovanju uglavnom bavio samo nacionalnim problemima u Kraljevini SHS. Iako se u listu pojavljuje i nasilna retorika, koja poziva na sukobljavanje, može se pretpostaviti da je na vukovarski Hanao i njegov list *Gvozđ* pretežni utjecaj imala HRSS (Vojska ta je – hrvatski seljački narod¹⁶) i HZ, koje zbog svojih interesa nisu htjele stišavati takvu retoriku i nasilno

Sandžaku. Za vrijeme NDH više puta uhićivan (1941., 1942., 1944.), a zbog sudjelovanja u puču Vokić-Lorković ponovo interniran u Lepoglavi. Pripadao užem vodstvu središnje linije HSS-a. Zbog njegovog otežavanja komunističkog utjecaja i propagande na prostoru Hrvatskog zagorja i grada Zagreba, proglašen „narodnim neprijateljem“. Iz Zagreba odlazi u emigraciju u Rim gdje djeluje kao jedan od članova vodstva Hrvatskog kluba. Iz Italije odlazi u Argentinu 1947. godine. Vladimir CIPRIN, Posljednji zbogom dr. Josipu Reberskom, zagrebačkom gradskom i narodnom zastupniku, *Hrvatska revija*, 15., 4., 1965., Nekrolozi. Tko je tko u NDH, Zagreb, 1998.

¹⁵ Hrvoje, MATKOVIĆ, Povijest Hrvatske seljačke stranke, Naklada P.I.P Pavičić, Zagreb, 1999., 154, Željko KARAULA, Croatian National Youth (HANA0), n. dj.

¹⁶ „Čovječnost, rad i hrvatstvo – tri stožera hrv. politike“, *Gvozđ*, broj 9., 14. VI. 1923., 1.

djelovanje Hanao, vršeći tako indirektan pritisak na beogradske vlasti. Uprkos tome *Gvozd* je u svom djelovanju uglavnom ostajao u okvirima HRSS-ovog republikanizma, negirajući Vidovdanski ustav, pozivajući na slogu svih Hrvata u otporu prema Beogradu, opisujući sve one nepravde koje centralistička i unitaristička politika provodi u istočnoj Slavoniji i Srijemu.

Zbog svoga poluilegalnog djelovanja *Gvozd* vrlo rijetko navodi autore člana, dok su neki potpisani kao Uredništvo, Odbor ili Odbor za afirmaciju hrvatstva. Uredništvo i uprava se nalazilo u Strossmayerovoj ulici, broj 22, u Vukovaru, a sam list se tiskao u Hrvatskoj dioničkoj tiskari u Vukovaru, dok se kao vlasnik i izdavač spominje samo organizacija Hanao u Vukovaru. Kao glavni urednik potpisivao se je Franjo Gruber, tada student prava na zagrebačkom sveučilištu i Mata Garvanović. Prema nekim podacima iz suparničkih glasila, poput *Radikalne omladine*, proizlazi da su glavni kreatori i pisci članaka u listu bili Franjo Gruber, Eduard Švager i Gašo Grgoković, koji su bili i predsjednici organizacije Hanao u Vukovaru. Prema samim brojčanim podacima o brojnosti organizacija Hanao na području istočne Slavonije, koje su primale list *Gvozd* izgleda da je list tiskan u nekoliko tisuća primjeraka. Iako je tiskano samo 15 brojeva u kratkom razdoblju, list ima veliku važnost u odnosu na slične kratkotrajne listove koji su izlazili u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju, zbog toga što je to bio početni list organizacije Hrvatske nacionalne omladina koja je osnovana u Vukovaru, a koja je kasnije postala velika organizacija hrvatske omladine na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine otprilike do 1924. godine. Sjedište organizacije je kasnije preneseno u Zagreb, a list je dobio nasljednike u Zagrebu, listove Hanao pod naslovima *Hrvatski borac*, *Slobodni hrvatski borac*, *Novi hrvatski borac*, dok je u Sarajevu izlazila *Hrvatska omladina*, a i neki drugi listovi preuzeli su na sebe ulogu da budu glasila Hanao u pojedinim mjestima, poput *Dalmatinskog Hrvata* ili *Hrvatskog Samobrana* u Šibeniku.

Uz pomoć *Gvozda* i nekih drugih izvora i literature pokušat ćemo prikazati kakav je utjecaj *Gvozd* imao na hrvatsku omladinu u Vukovaru, kako je poticao njezino političko i kulturno djelovanje, njezinu ideologiju (odnos prema Kraljevini SHS, srpskom narodu, militarizam, terorizam), a također i razmjere njezove političke i financijske zavisnosti od trenutačne politike hrvatskih nacionalnih stranaka, posebno „Hrvatskog bloka“ u kojem su se nalazile tri najznačajnije hrvatske stranke toga vremena: Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS), Hrvatska zajednica (HZ) i Hrvatska stranka prava (HSP).

Politička kretanja u gradu Vukovaru početkom 1920-ih godina XX. stoljeća

Prije nego što krenemo u analizu djelovanja i pisanja lista Hrvatske nacionalne omladine *Gvozda* potrebno je radi boljeg razumijevanja društvenih odnosa i političke situacije u gradu Vukovaru dati neke osnovne podatke o njezovoj

etničkoj strukturi te ekonomskom razvitku poslije stvaranja nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine. Samo nekoliko mjeseci prije isteka 1919. godine Vukovar je proglašen gradom i postao središte Srijemske županije (prema regentovoj naredbi od 23. studenog 1919. Vukovar je postao grad drugog reda). Po strukturi stanovništva Vukovar je bio izrazito multietničko središte. Statistička građa kojom raspolažemo (popis stanovništva iz 1921. godine) ne dopušta točno određenje brojnosti pojedine etničke grupe, te se preko vjerske i jezične strukture stanovništava može doći samo do približnih podataka o broju pojedinih etničkih grupacija na području grada Vukovara i vukovarskog kotara. Tako je prema službenom popisu iz 1921. u gradu Vukovaru živjelo 10.242 žitelja, od kojih je 7.811 ili 76.50 % bilo rimokatoličke, 1.702 ili 16.53 % pravoslavne, 456 ili 4.63 % židovske, 199 ili 1.90 % evangelističke, 68 ili 0.63 % grkokatoličke i 6 ili 0.083 % muslimanske vjere. Prema materinjem jeziku bilo je Hrvata ili Srba 6.786, Nijemaca 2.671, Mađara 571, Čehoslovaka 72, Slovenaca 49 itd. Na prostoru vukovarskog kotara prebivalo je ukupno 42.172 žitelja, od kojih 22.313 ili 52.91 % katolika, većinom Hrvata i 16.596 ili 39.36 % pravoslavnih, većinom Srba, dok su ostale druge veće vjeroispovijesti, poput evangeličke imale 2005 vjernika, većinom Nijemaca, a grkokatolička 1709 vjernika, većinom Rusina.¹⁷ Od industrijskih postrojenja u Vukovaru tada postoje tvornica kola, špirita, glinskih peći, kože, kemijskih produkata, kudeljara, nekoliko prediona vune, 6 mlinova, 3 pilane i 2 ciglane, te četiri novčana zavoda (Prva Hrvatska štedionica, Hrvatska dionička štedionica, Srpska kreditna banka, Njemačka štedionica.)¹⁸ Osim industrije i obrt je bio dobro razvijen, jer je Savez hrvatskih obrtnika navodio nekoliko stotina obrtnika različitih struka. Vukovar je tada i sjedište kotarskog suda, porezne uprave, te se u njemu nalazi i predstojništvo gradske policije. Prema popisu iz 1931. u gradu Vukovaru se nalazi 4.325 radnika, 1.339 službenika i 1.585 poljoprivrednika, dok ostalih zanimanja ima 1.759. Potrebno je istaknuti da od ukupnog broja žitelja u kotaru Vukovar njih oko 70 % se bavilo poljoprivredom.¹⁹

¹⁷ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine*, Opšta državna statistika, (Sarajevo 1932.), 280.-284., Za širu analizu etničke zastupljenosti Hrvata i Srba na području grada Vukovara i na prostorima Srijema vidi: Dragan ŽIVIĆ, *Brojčani razvoj stanovništva vukovarsko-srijemskog kraja 1857.-1991.*, Društvena istraživanja, Zagreb, 7., 1998., 38., 847-872., Ivan CRKVENČIĆ, *Srpsko svojatanje dijela teritorija Republike Hrvatske u svjetlu nekih demografskih podataka (s posebnim osvrtom na istočnu Hrvatsku)*, *Zbornik Slavonija – Srijem – Baranja – Bačka*, Zagreb, Matica hrvatska, 107.-121. U istom zborniku vidi i rad o kretanju broja Nijemaca, nekad vrlo brojne etničke grupacije, na prostoru istočne Hrvatske, Zoran STIPERSKI, *Kretanje Nijemaca u istočnoj Hrvatskoj, Bačkoj i Srijemu*, *Zbornik Slavonija – Srijem – Baranja – Bačka*, Zagreb, Matica hrvatska, 143.-151.

¹⁸ Više podataka o urbanoj i gospodarskoj strukturi grada Vukovara između dva svjetska rata vidi u Josip CAZI, *Vukovar u klasnoj borbi, Savez sindikata Jugoslavije*, Zagreb, 1955., 397.-422. Dragan DAMJANOVIĆ, *Osnovna obilježja urbanog razvitka grada Vukovara između dva svjetska rata*, *Scrinia Slavonica*, 5., Slavonski Brod, 2005., 174.-198.

¹⁹ Josip, CAZI, n.dj., 421.

Zakonom o podjeli zemlje na oblasti iz 1922. Vinkovci, Županja i Vukovar postali su sastavni dio Srijemske oblasti u kojoj je srpsko stanovništvo činilo većinu.²⁰ Zbivanja su uskoro pokazala da je položaj nesrpskih naroda u toj oblasti, zbog svoga manjinskog položaja, izrazito nepovoljan. Posebno je nape-to bilo u onim naseljima koja su bila mješovitog sastava, gdje su katolici, grko-katolici i pravoslavni živjeli zajedno. Srpsko stanovništvo nije moglo oprostiti devastaciju Srijema koja se dogodila tijekom Prvog svjetskog rata, a i interna-ciju koja je tada pogodila mnoge Srbe iz Srijema.²¹ Zbog toga su počela i ise-ljavanja koja su započeli židovski trgovci, suočeni s teškom situacijom. Osim toga na prostorima Srijema i istočne Slavonije počela se provoditi i agrarna reforma, u kojoj je nekadašnja veleposjednička zemlja grofa Eltza, Hideghetija, Khuen-Belassija, kneza Odescalchija i drugih prelazila većinom u ruke solun-skih dobrovoljaca bez obzira na domaće poljoprivrednike - bezemljaše, čime se znatno mijenjala i etnička struktura toga prostora. Naseljavanjem dobrovolja-ca, koji su većinom bili Srbi, u te bogate krajeve, kolonizaciji je dan jasan poli-tički cilj kako bi se među pretežito hrvatsko pučanstvo koje pokazuje otpor prema novostvorenoj državi, „ubacili“ državi pouzdani podanici, a čini se da je i izmjenjena demografske strukture stanovništva na prostoru istočne Hrvatske bila jedan od prioriteta vlasti. Stvoreno je nekoliko srpskih dobrovoljačkih koloni-ja na vukovarskom području: Gaboš, Gornjak, Klica, te zatim Lipovača, Lud-vinci, Lužac, Palača, Silaš, i Vukovar Predgrađe. Zbog toga lokalno domaće stanovništvo u Slavoniji i Srijemu pokazuje nezadovoljstvo takvim potezom nove države, što se naročito ispoljava kao netrpeljivost prema koloniziranim dobrovoljcima.²²

²⁰ Novi oblasni ustroj Kraljevine SHS je postupno uveden, te je u punoj mjeri zaživio 1924. godine.

²¹ Gordana KRIVOKAPIĆ-JOVIĆ, Položaj Srba u Habsburškoj Monarhiji i izbijanje prvog svjetskog rata, Dijalog povjesničara-istoričara, Zagreb, 7., 2003., 213.-223. Tek bi trebalo izvršiti istraživanja koliko se zaoštrio odnos između hrvatskog i srpskog stanovništva u Trojednoj kraljevini i Bosni i Hercegovini tokom Prvog svjetskog rata, kada su mnogi Srbi pali pod udar vlasti, zbog sumnje u njihovu lojalnost i izdajstvo države, te koliko je to imalo posljedita na odnos ta dva naroda u novoj državi Kraljevini SHS. Vidi i: Sokolski veleizdajnički proces u Zagrebu 1915.-1916., Zagreb, 1927., Bogdan KRIZMAN, Hrvatska u prvom svjet-skom ratu, Hrvatsko-srpski politički odnosi, Zagreb, Globus, 1989., Đorđe MIKIĆ, Veleizdaj-nički procesi u austro-ugarskoj politici u Bosni i Hercegovini, Zbornik „Veleizdajnički proces u Banja Luci 1915.-1916., 51.-83.

²² Snježana RUŽIĆ, Agrarna reforma i kolonizacija u Slavoniji, Srijemu i Baranji 1918.-1929., - odnos lokalnog stanovništva i naseljenih dobrovoljaca, *Scrinia Slavonica*, 1., 2001., 236.-237. Prema podacima S. Ružić Srbi su lako dolazili do dobrovoljačkog statusa jer se je prema nekim navodima do kraja 1923. godine broj osoba koje su imale dobrovoljačko uvje-renje popeo do 200.000 osoba, dok je na solunskom frontu bilo oko 30.000 dobrovoljaca. Ta politika je dovela po povećanja broja pravoslavnog stanovništva na području Slavonije i Srijema u razdoblju od 1921. do 1931. godine gdje je njihov broj povećan za 4.04 posto, dok je broj katolika smanjen za 3.68 posto. Radi se oko 8.000 naseljenih obitelji ili oko 30.000 ljudi. Dalje o problemima kolonizacije vidi u: Zdenka ŠIMUNIĆ-BOBETKO, Agrarna refor-ma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941., 1997., Zagreb, Josip VRBOŠIĆ, Kolonizacija dobrovoljaca u Slavoniji između dva svjetska rata (1918.-1941.), *Zbornik Pravnog fakulteta u*

Pristaše Radikalne stranke iz Vukovara posebno su se okomili na hrvatska društva Hrvatski sokol i Hrvatska žena u beogradskim novinama *Politika*, smatrajući da vlada u Beogradu čini zločin izdaje dopuštajući da ova društva djeluju na prostorima Slavonije i Srijema, jer preko njih zapravo djeluje HRSS i Stjepan Radić. Uskoro je u *Hrvatskom listu* iz Osijeka reagirao Rudolf Horvat, član predsjedništava HRSS-a koji je odgovorio da „ako smo mi izdajice, ako su to Hrvatski Soko i Hrvatska žena. Ako je hrvatstvo izdajstvo, onda se mi tim izdajstvom dičimo. Kakova je onda demokracija u državi SHS i kakovo je to stanje, ako u njoj imade četiri milijuna ‘Izdajica’“.²³ To su bila teška vremena za Slavoniju i Srijem jer su radikali te prostore smatrali svojim, provodeći represiju nad svima onima koji se s tim nisu slagali. Presija nad nesrpskim narodima bila je tako jaka na tom području da je R. Horvat čak razmišljao o mogućnosti razmjene stanovništva u istočnoj Slavoniji i Srijemu, smatrajući to pokušajem traženja izlaza, da se hrvatski narod zaštititi od toga nesigurnog stanja, straha i stradanja. Ova mogućnost o razmjeni stanovništva temeljila se na podacima popisa stanovništva iz 1910. godine prema kojem je Horvat je zaključio da u istočnom Srijemu živi 23.000 Hrvata, a u zapadnom Srijemu 23.000 Srba, te da se među njima izvrši zamjena. Međutim prijedlog nikada nije javno razmatran, jer se to kosilo sa slavenskom ideologijom HRSS-a Stjepana Radića.²⁴ Hrvati u Podunavlju teško su proživljavali ove trenutke, jer nitko nije ni pomišljao da će „naš narod u slobodnoj državi dočekati nepravde koje ne možemo i ne smijemo prešutjeti“.²⁵ Najveće napetosti u Srijemu i gradu Vukovaru izbile su poslije parlamentarnih izbora 1923. godine, kada je u Vukovaru pobijedila HRSS, a Stjepan Radić počeo pregovore sa Slovencima i muslimanima za formiranje „federalističkog bloka“. Tada se u Vukovaru naveliko diskutiralo o vijestima koje su stizale iz Beograda o mogućoj amputaciji Hrvatske, gdje bi se po tim „projektima“ Vukovar sa Srijemom pripojio „Velikoj Srbiji“, što je dovelo do mnogih izgreda u gradu, na što su predstavnici srpskih stranaka izjavili da se hrvatska bolest separatizma može izliječiti samo „odvajanjem“ ili „vješalama i mitraljezima“.²⁶ Prema Cazi, razlika između Vukovara i ostalih mjesta u Hrvatskoj bila je u tome što je teror u Vukovaru bio podjednako oštar i stalan, dok se u drugim mjestima on provodio periodično ovisno o danju vanjskoj i unutrašnjoj situaciji.²⁷

Zagrebu, 36 (5-6), 1986., 649.-662., Zdravko DIZDAR, Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Vukovar u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.-1941.), *Scrinia Slavonica*, 4., 2004, Slavonski Brod.

²³ *Hrvatski list*, (Osijek), 20., 25. I. 1923. 2.

²⁴ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Prijedlozi povjesničara Rudolfa Horvata o zamjeni stanovništva istočnog i zapadnog Srijema 1922. godine, *Historijski zbornik*, 1996., 209.-218.

²⁵ Ante SEKULIĆ, Srpstvo u Podunavlju, 1918.-1995., *Zbornik „Jugoistočna Europa 1918.-1995.“*, Zagreb, Hrvatska matica iseljenika, 1996., svezak 1., 55.

²⁶ Josip CAZI, Vukovar u klasnoj borbi, n. dj., 269.

²⁷ Isto, 189. Cazi ovdje misli uglavnom na pristaše komunističkog pokreta.

Pobjeda Hrvatskog bloka na gradskim izborima u Vukovaru 17. veljače 1922. velikom većinom glasova donijela je novi val represije i državnog nasilja. U nastojanju da dokaže hrvatski karakter Vukovara pobjednički Hrvatski blok je organizirao veliku proslavu 8.-9. lipnja 1922. povodom posvete i otvorenja Hrvatskog doma u Vukovaru, na kojoj su prisustvovala i mnoga druga hrvatska društva iz Osijeka, Vinkovaca, Zemuna, Županje, Subotice, Zagreba i dr. I prigodni govori gostiju bili su u tom domoljubnom tonu, kao "Na krajnjem istoku Hrvatske, na širokom modrom Dunavu, podigoste jako hrvatsku tvrđavu (...)"²⁸ Projugoslavenska i srpska društva iz Vukovara proglasila su bojkot proslave, te su se pismeno očitovala o otklonu na učešću otvaranja Hrvatskog doma. Međutim, odgovor Hrvata je stigao vrlo brzo, jer su sva vukovarska hrvatska društva odbila da sudjeluju u posveti barjaka vukovarskog Srpskog pjevačkog društva Javor jer "vukovarski Srbi žele podvezati hrvatsku slobodu svojom nametljivošću i uvredama."²⁹ Uskoro je poslije ove proslave *Gvozđ* javljao da je „žaloso što su ipak ovaj sprovod uveličali i neki Hrvati“, no raduje se da je otklon Hrvata bio velik te da je taj kolektivni istup Hrvata potpuno uspio, a i spriječena je prijevarena da se pritiskom na upravnike škola ostvari cilj da na toj proslavi sudjeluju školska djeca, što je „hrvatsko gradjanstvo ustalo u obranu svojih prava“ da to onemogući.³⁰ Osim nekih Hrvata *Gvozđ* je kolektivno osudio potez vukovarskih Židova (Steina, Goldschmidta, Steinera, Badera itd.) vukovarskih trgovaca i obrtnika što su na svoje trgovačke i obrtničke radnje za vrijeme proslave srpskog pjevačkog društva Javor izvjesili jugoslavenske zastave „jer mogli su upotrijebiti srpske, ali oni to ne učiniše, jer su se pobojali Hrvata (...) samo zato dolaze Židovi na ideju da zadovolje jedne i druge jugoslavenskom zastavom, pa da bude vuk sit, a koza cijela (...) Ali tko na dvije stolice sjedi, pada sa obadvije (...)“³¹

Sama činjenica da je prvi veliki župan Srijemske županije Vaso Isajlović bio s područja uže Srbije, kao i svi ostali poslije njega (Dragomir Todorović, Vladimir Jeftić, Janičije Krasojević), koji su uživali veliku podršku vukovarskih radikala, posebno Nikole Bingulca, bogatog trgovca željezom i drvom, i Đorđa Radivoljevića, vlasnika ciglane „Rad“, te veleposjednika Žarka Stanića, počela je dovoditi do podjela građana Vukovara na federaliste i centra-

²⁸ Isto, 266.

²⁹ "U pažnju. Vukovarskim Hrvatima uoči posvete barjaka srpskog pjevačkog društva 'Javor'", *Gvozđ*, 20. IX. 1922., broj 2., 2. Više o Vukovaru između dva svjetska rata pogledati: Mira Kolar-Dimitrijević – Filip Potrebica, Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918.-1945. godine, *Zbornik Vukovar vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb, 1994., Zdravko Dizdar, n. dj., 212.-287.

³⁰ „Šilo za ognjilo“, *Gvozđ*, broj 3., 27. IX. 1922., 2.

³¹ „Sramotni stup“, *Gvozđ*, broj 3., 27. IX. 1922., 3.

liste.³² Početak tih podvajanja samo će se dalje prenositi na druge dijelove društva, s političkih stranaka, omladine na narod. Prema Caziju tako se polako potpirivala mržnja između Srba i Hrvata i stvarao nepremostivi jaz između ta dva naroda.³³

Usprkos procesu gušenja posebnosti srijemskog područja u korist centralizacije, parlamentarni izbori su dokazali da Srijem ostaje hrvatski. Tako je na izborima 1923. godine HRSS Stjepana Radića dobila 32.010 glasova, radikali (Narodna radikalna stranka) 27.189 glasova, demokrati (Demokratska stranka) 6.810, socijalisti 4.927, Njemačka stranka 4.005, Srpska stranka 3.621 itd. U Vukovaru su osim *Gvozda* izlazili listovi hrvatske orijentacije *Srijem* (1920.-1923.) poslije *Srijemski Hrvat* (1923.-1927.), te *Hrvatska riječ* (1926.-1927.). Zbog tako snažnog otpora Beograd je bio prisiljen na postepeno uklanjanje hrvatske inteligencije iz Vukovara (profesori s realne gimnazije, sudski činovnici, liječnici), a i preseljavanjem nekih ključnih financijskih ustanova iz Vukovara u Novi Sad (poput Okružne financijske uprave 1923.).³⁴

Organizacija Hrvatske nacionalne omladine u gradu Vukovaru i okolici prema pisanju *Gvozda*

Sredinom kolovoza 1922. organizirana je osnivačka skupština Hanao u Vukovaru pod vodstvom nekoliko studenata Zagrebačkog sveučilišta iz Vukovara. U organizaciju je odmah pristupilo 200 vukovarskih mladića, te je najavljeno pokretanje glasila Hanao pod imenom *Gvozd*. Hanao je na osnivačkoj skupštini najavio da je njegova namjera da se ubrzo prošire po svim hrvatskim zemljama.³⁵ Na skupštini je dominirala teza da i hrvatska omladina mora slijediti ujedinjavajuću liniju svih hrvatskih stranaka jer kada su „nasilja, bezakonja i teror, proganjanja i zapostavljanja Hrvata, natjerala (...) sve hrvatske stranke da se ujedine u Hrvatski blok“, ta zadaća stoji i pred hrvatskom omladinom, jer nije dovoljan samo kulturni rad, već je potrebna i aktivna potpora omladine borbi „svih hrvatskih stranaka“.³⁶ Osim želje za otporom protiv režimskih organizacija osnivanje Hanao u Vukovaru je i posljedica velike pobjede Hrvatskog bloka u Vukovaru, te težnje da se naglasi da je Srijem neosporno hrvatski teritorij. U proglasu vukovarskog Hanaoa stoji da su kao razlozi osnutka ove organizacije mladih prije svega u tome što se i

³² Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ- Filip POTREBICA, Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918.-1945. godine, *Zbornik Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, 1994, Zagreb, 238.

³³ J. CAZI, n. dj., 266.

³⁴ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Filip POTREBICA, n. dj., 240.

³⁵ „Obzor“, 29. VIII. 1922., 3.

³⁶ Vojo RAJČEVIĆ, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1919.-1928.*, Zagreb, 1979., I., Centar društvenih djelatnosti SSOH, 120.

danas „nastavlja sprovoditi nad cijelim hrvatskim narodom prokleti centralizam, da se hegemonija Srba vrši sistematski i bezobzirno, da se po svim državnim uredima koči korupcija i da se parcelizira kroz vjekove nedjeljiva Hrvatska (...) neoboriva je činjenica da u zemlji zato opstoje organizacije, koje se nadmeću nad državnu vlast, da joj budu „nacionalnom cenzurom“, da one (...) ne prežu ni pred kakvim žrtvama i da ne biraju sredstva, kada stupaju u akciju.“³⁷ Osnivači vukovarskog Hanao ističu da je osnovna namjera njihove organizacije obrambenog karaktera, te da će ona nositi devizu „Obrana i učvršćenje hrvatstva“.³⁸ Hanao je u početku osigurao dovoljna financijska sredstva od „odličnih Hrvata Vukovaraca“, očigledno od predstavnika pobjedničkog „Hrvatskog bloka“, da je mogao dično najaviti da je Hanao danas u Vukovaru „jedna nesalomiva falanga hrvatskih boraca“.³⁹

Već u prvim brojevima *Gvozda* počele su prijetnje Hanao prema pristašama Orjune, državnim namještenicima „jugoslavenske orijentacije“ i korumpiranim službenicima. Tako se odmah počelo verbalno prijetiti onima koji su trgali proglašavajući Hanao sa zidova, te „bi mogli dobiti po ledjima“, a i ukazivati na kršenje pravila u vojsci jer jedan od vođa vukovarske Orjune „aktivni vojnik, šeće po gradu sa fašističkim znakom (značka Orjune op. a.) u zapučku, (...) a vojnici pod zastavom ne mogu da budu članovi terorističkih organizacija u zemlji. (...) Naš mu je savjet kratak i odriješit, koji on sigurno dobro razumije (...)“.⁴⁰ Uskoro je spomenuti vojnik jedne noći dobro premlaćen od nepoznatih napadača i strgnuta mu je značka iz zapučka. Vrlo često se događalo s obzirom da su i ilegalne komunističke omladinske organizacije u Vukovaru bile pod udarom vlasti da je dolazilo do suradnje komunističkih aktivista i Hanaoa „u pitanju borbe protiv Orjunaša, bjelogardejaca i četnika“, pri čemu su se koristile taktike premlaćivanja pojedinaca, da se izbjegnju grupne borbe.⁴¹ Ta politika suradnje dovest će do toga da je *Gvozd* počeo afirmativno pisati o komunistima i tražiti pravdu za njihove žrtve. Tako *Gvozd* piše da je u Vukovaru ubijen „inteligentan Jugoslaven, borac na Dobruždi, Stjepan Supanc, samo zato jer je bio komunista (...), a građani Vukovara i tamošnje oblasti znadu ko je ubojica, (...) no oni su slobodni, a mladi idealista Supanc trune na vukovarskom groblju i čeka pravdu koje još - nema.“⁴²

³⁷ „Proglas Hrvatske nacionalne omladine“, *Hrvat*, 18. IX. 1922., 2.

³⁸ *Obzor*, 20. IX. 1922., 3.

³⁹ „Iz Hrvatske Narodne Omladine“, *Gvozd*, broj 1., 13. IX. 1922., 3.

⁴⁰ „Sramotni stup“, *Gvozd*, broj 2., 20. IX. 1922., 3., Vidi i Josip CAZI, Vukovar u klanjskoj borbi, 268., Cazi tvrdi da je tog vođu Orjune „isprematila jedna radnička omladinska borbena grupa, nezavisno od prijetnje „Gvozda“. Cazi napominje da je Hrvatska zajednica već 1920. osnovala Hrvatsku nacionalnu omladinu u Vukovaru, ali da je u njoj bila samo grupica „buržujskih sinova“, te za vrijeme dok je KPJ imao podršku većine Vukovaraca za tu „organizaciju nitko nije čuo“, već se ona afirmirala tek kada je KPJ pao pod udar „Obznane“.

⁴¹ Josip CAZI, n. dj., 183.

⁴² „Jezovita slika naše današnjice“, *Gvozd*, broj 7., 4. I. 1923., 3.

Koliko je situacija u Vukovaru bila turbulentna dokazuje i podatak da je Narodna radikalna stranka u cijeloj Hrvatskoj uspjela osnovati Organizaciju Narodne radikalne omladine samo u Vukovaru početkom siječnja 1923. Ta je organizacija ubrzo pokrenula vlastiti list *Radikalna omladina* koji je između ostalog i značajan izvor za proučavanje odnosa radikalne omladine i Hanao u Vukovaru. Uskoro je Radikalna stranka pod svoje okrilje uzela Srpsku nacionalnu omladinu (SRNAO), koja je do sada bila samostalna pod vodstvom braće Savića. Imajući na umu osnovni cilj Srnao koji je najbolje iskazao jedan njezin član kada je rekao „Mi Srbi sačinjavamo većinu u troimenoj kraljevini za koju smo se najviše žrtvovali, i pošto smo je stvorili, to je pravo da u njoj budemo gospodari. Jednom riječju, prioritet Srba – to je program Srnao“,⁴³ da su zbog takvih izjava vođe Hanao u Vukovaru počele otvoreno izjavljivati da će „svojim krvnicima zadati jači udarac, nego što su ga na Kosovu dobili.“⁴⁴ U ideološkom pisanju *Radikalne omladine* za nju su članovi Hanao samo nastavak one „frankovačke politike koja, ne samo da je antisrpska, već je i antislavenska“ te da „vuk dlaku mijenja, a ćud nikad“.⁴⁵ U listu *Radikalna omladina* često su se pojavljivali članci jasno prijeteeće naravi te pozivi na nasilje, pa se tako konstatira da u Srnao „na hanauško ‘oko za oko, zub za zub’ nitko neće ni zarezat (...) jer svi znaju da bi zbog glave jednog, bilo kojeg patriote, pucale hanauške glavurde od reda i da bi mnogi i mnogi dobrovoljno, slavno i časno podnijeli ovu žrtvu.“⁴⁶

Gvozd nije ostao dužan te je žestoko napao „Radikalnu omladinu“ da se služi svojim starim metodama „raspirivanjem i onako uzburkanih strasti u Vukovaru (...) silom se nameće, terorise i kočoperi, (...) takve kukavnim duhom obdarene, više nećemo nigdje štedjeti, (...) U mišje rupe dok je vremena“.⁴⁷ Svaki napad Orjune na pripadnike Hanao *Gvozd* je žestoko kritizirao. Tako je u komentaru na teško ranjavanje hanaovca Dominika Bumbera u Šibeniku od orjunaša *Gvozd* istaknuo koliku podršku Hanao uživa u Dalmaciji jer „ranjenog Bumbera posjećuju čitave povorke svieta, a osobito se radujemo što je i presvetli nadbiskup učinio čast našem mladom borcu sa svojim posjetom.“ Prema listu, borba koju Hanao vodi protiv Orjune jest borba „istoka i zapada“.⁴⁸

Svojim pisanjem *Gvozd* je raskrinkavao takozvana „jugoslavenska udruženja“ u Dalmaciji, Jugoslavensku maticu i Jadransku stražu, kao podu-

⁴³ Branislav GLIGORIJEVIĆ, Srpska nacionalna omladina (SRNAO), *Istorijski glasnik*, broj 2-3., Beograd, 1964., 21.

⁴⁴ „Moral vođa „hrvatske“ nacionalne omladine u Vukovaru“, *Radikalna omladina*, broj 1., 5. I. 1923., 5.

⁴⁵ „Moral vođa hrvatske narodne omladine u Vukovaru“, *Radikalna omladina*, broj 2., 12. I. 1923., 4.

⁴⁶ „Gruberova senzacija“, *Radikalna omladina*, broj 18., 20. IV. 1923., 4.

⁴⁷ „Dvije novinarske kuje“, *Gvozd*, broj 8., 18. I. 1923., 4.

⁴⁸ „Dominik Bumber“, *Gvozd*, broj 9., 14. VI. 1923., 4.

piratelje velikosrpstva i orjunaško-banditskih ustanova, te da su mnogi članovi tih udruženja ujedno i članovi Orjune a najveća „sramota je ta da je na čelu Jadranske straže don Jure Biancchini, katolički pop (...) koji stoji na čelu ovoj uličnoj banditeriji“. *Gvozd* poziva Hrvate u Dalmaciji da ne vjeruju tim ustanovama, da ih ne financiraju „jer tim novcem se pomažu naši neprijatelji.“⁴⁹

Organizacija Hanao se zapanjujuće brzo raširila prostorom istočne Slavonije, Bačke, Baranje i Srijema, te ostalim područjem Hrvatske i Bosne i Hercegovine.⁵⁰ Od svog središta Vukovara najprije je počelo širenje u okolne gradove poput Osijeka (24. rujna), Vinkovaca, (13. studenog), Petrovaradina (siječnja 1923.) te Mitrovicu, a zatim u manja okolna naselja Kamenicu, Slakovce, Ivankovo, Otok, Andrijaševce, Nijemce i Tovarnik, većinom tokom travnja i svibnja 1923. godine. Manje sredine su tražile da im iz središnjice u Vukovaru „pošalju potrebne upute za osnivanje i rad“,⁵¹ dok su kasnije i iz drugih većih sredina poput Vinkovaca slani organizatori Hanao u okolicu radi osnivanja podružnica, tako je Hanao Vinkovci poslao svoja dva člana da osnuju podružnicu Hanao u Privlaku.⁵² Izuzetak je Hanao Zemun kojemu je najviše pomogla središnjica „u idejnom i organizacionom pravcu“ zbog velikog pritiska režima, te je Hanao Zemun ubrzo bio sposoban razviti dovoljan broj članova za proširenje podružnice. Ubrzo je i u organizaciji Hanao Vinkovci održana sjednica odbora Hanao na kojoj je odlučeno da Hanao Vinkovci proglašava novine „Novi list“ svojim službenim glasilom, te da se jedanput u tjednu članovi Hanao sastaju u prostorijama Hrvatskog doma u Vinkovcima. Na toj sjednici izabran je odbor s predsjednikom Velimirovom Pakacijem, potpredsjednikom Franjom Čurkom te tajnikom Adamom Čonkićem. Već tada Hanao Vinkovci broji oko 160 članova, a odbor je smatrao da će se doskora taj broj podvostručiti.⁵³ Orjuna je brzo reagirala i izazvala članove Hanao. No nakon jedne akcije njeni članovi su na „ledjima osjetili taj izazov. (...) Odsada su bili fini i mekani kao pamuk.“⁵⁴ I list *Radikalna omladina* primijetio je znatno širenje podružnica Hanao u Srijemu, te je tu organizaciju smatrao dijelom HRSS-a, koja ima zadatak da okuplja hrvatsku omladinu zbog nastupa na parlamentarnim izborima 1923. Prema „Radikalnoj omladini“, Radićeve organizacije „provedene su u svim našim selima upravo zavidnom vojničkom spremom. Svako selo stoji pod zapovjedništvom predsjednika organizacije, svaka ulica pod zapovjedništvom kapetana,

⁴⁹ „Jugoslavenska matica“, *Gvozd*, broj 9., 14.VI 1923., 6.

⁵⁰ Kao primjer brzine širenja HANA O je osnutak već u rujnu iste godine podružnice HANA O u Sarajevu, koja je ubrzo počela izdavati list „Hrvatska omladina“.

⁵¹ „Pokret Hrvatske Narodne Omladine“, *Gvozd*, broj 11., 28. VI. 1923., 2.

⁵² Isto, 2.

⁵³ „Iz organizacija“, *Gvozd*, broj 11. 28. VI. 1923., 2.

⁵⁴ „Pokret Hrvatske narodne omladine“, *Gvozd*, broj 9. 14. VI. 1923., 2.

te je razdijeljena na čete od 25-30 izbornika, koji su sebi izabrali četnika (vođu čete, op. a.)⁵⁵ Kao jednu od izravnih posljedica širenja podružnica Hanao na prostorima Bačke i Srijema, vladajuće srpske elite preko Bunjevaca koji su bili unitaristički i prosrpski raspoloženi pokreću osnivanje prosrpske Organizacije bunjevačkih nacionalista (ORBUNA), koje je okupljala Bunjevce i Šokce u Vojvodini i Bačkoj, bojeći se njihovog utjecaja na bunjevačku mladež, a sve u cilju negiranja njihovih identitetskih obilježja kao sastavnog dijela hrvatske zajednice. Orbuna je imala za cilj afirmirati unitarističku jugoslavensku ideologiju, postupnim pretvaranjem etničkih Bunjevaca u nacionalne Srbe.⁵⁶

Najviše problema pri osnivanju podružnice Hanao bilo je u gradu Somboru u Bačkoj gdje je na jednoj zabavi došlo do napada orjunaša na pripadnike Hanao. Orjunini dobrovoljci bili su naoružani „noževima, puškama i sličnim igračkama“, a kao jugoslavenski nacionalisti tijekom napada imali su „srpske trobojke u zapučku“. Pišući o napadu, u *Gvozdu* se postavlja pitanje kako je moguće da orjunaši svoje „jugoslavenstvo manifestiraju u praksi time, da svagdje propagiraju srpstvo i ćirilicu.“⁵⁷ Istovremeno u Petrovaradinu se Hanao osniva bez poteškoća, a ubrzo je organiziran i tamburaški zbor te razne druge sekcije. Iz Petrovaradina se poručuje da se „Mlada Hrvatska nanovo budi“.⁵⁸ Najснаžnija i najveća organizacija Hanao u Slavoniji osnovana je u Osijeku u rujnu 1922., no ona je upravo zbog toga imala velikih problema s policijom koja po *Gvozdu* „nemilice vandalski proganja naše članove, (...) jer mi nećemo da se poklonimo orjunaškom teroru“, no Hanao će se obračunati s Orjunom koju čuva policija, doći će dan obračuna „pa ćemo vidjeti, tko je neustrašiv: plaćenici ili čelik-Hrvati“.⁵⁹ O organizaciji podružnica Hanao postoje i izvještaji državnih organa. Tako veliki župan srijemski javlja o „posvećivanju zastave Hrvatske nacionalne omladine u Srijemskoj Mitrovici od biskupa đakovačkog, na proslavi kojoj je cilj „da se dokaže da je Srijem hrvatski i Radićev“, te se navodi „da će svaka i najmanja provokacija na skupu dovesti do prekida skupa. Dokument donosi i podroban opis zastave podružnice Hanao u S. Mitrovici: 1. Zastava je trobojna crven, bijeli, plavi. 2. Sredina – Lira, stoji na pergameni sa stihovima F. K. Frankopana „Na vik on živi ki zgine pošteno“. Iza lire nalazi se tamburica s gudalom.

⁵⁵ „Radićevci i njihova agitacija u Sremu“, Radikalna omladina, broj 6., 9. II 1923., 3.

⁵⁶ Više o problemima bunjavačke nacionalne integracije pogledati: Kalman KUNTIĆ, Uticaj političkih promjena na položaj i nacionalno izjašnjavanje Hrvata-Bunjevaca u Bačkoj tokom 20. veka, *Dijalog povjesničara-istoričara*, 5., Zagreb, 2002., 191.-210., Robert SKENDEROVIĆ, Bunjevačko-šokačka stranka 1920.-1926., *Časopis za suvremenu povijest*, 3., 2006., 795.-816., Krešimir BUŠIĆ, Odjeci ispostave Banovine Hrvatske u Hrvatsko-bunjevačkoj javnosti, *Društvena istraživanja*, vol. 14., 4-5, (78-79), 719.-741. Pogledati i: Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca, Hrvatsko akademsko društvo, Subotica, 2007.

⁵⁷ „Pokret Hrvatske narodne omladine. Sombor“, *Gvozd*, broj 9., 14. VI. 1923., 2.

⁵⁸ Isto, 2.

⁵⁹ Isto, 2.

Lijeva strana – Kup knjiga sa stihom Nemčića – Prošteno je zulumčaru – Proštenio je ubojici – Prošteno je svima samo nije izdajici. 3. Desna strana – hrvatska himna. Predsjednik podružnice Hanao u S. Mitrovici je Ivan Matijačić, činovnik I. Hrvatske štedionice.⁶⁰ Kasnije se javlja da je proslava prošla mirno, no da se pri povratku u Novi Slankamen pali uzvici „Dolje kralj“, da su otkriveni uzvikači i optuženi pred sudom.⁶¹

Hanao je kao svoj najviši ideal postavila „suverenu Hrvatsku koju treba pripremiti za međunarodne pregovore sa Srbijom“,⁶² u čemu se vidi nepriznavanje jugoslavenskog ujedinjenja 1918. godine, a sebe vidi kao „jedan nesalomljivi front hrvatske omladine pred silnicima, koji neće odstupati pred otičinom hrvatskih prava, (...) te koji je spreman za jedinstvenu Hrvatsku, ako treba pasti i u jednoj borbi.“⁶³ U ostvarenju toga cilja Hanao vjeruje da jedino hrvatska omladina pod njegovim vodstvom treba preuzeti vodstvo hrvatskog pokreta jer „je samo omladina nezaražena gubom materijalističke, nemoralne i anacionalne današnjice, samo ona može da lupi poput groma u gomilu bezakonja, silništva i nepravde (...), ona će moći žrtvovati sebe i sve svoje na oltar Domovine i Naroda.“⁶⁴ Trebaju se ujediniti sve hrvatske razjedinjenje snage protiv Beograda i njegovog Vidovdana, puke „krpe papira“ i ostalih njihovih pomagača (pašićevaca, jugoslavenskih fašista (Orjune), anacionalnog židovstva, Pribičevićevih žandara, velikosrpstva i svih ostalih domaćih izdajica), jer Hrvatsku nisu stvorile nikakve pergamene, pa je neće razoriti ni velikosrpstvo i „njegov ustav“.⁶⁵

Moglo bi se reći da *Gvozđ* vrlo često upravo na negaciji „jugoslavenstva“ gradi identitet „hrvatstva“. Osnovno ideološko izvorište iz kojeg je potekla velika većina članaka u *Gvozdu* jest definiranje jugoslavenske države, koju *Gvozđ* smatra samo državom Srba, te da srbijanski politički činioци nikada neće dopustiti Hrvatima da postanu ravnopravni faktor u toj državi. U nacionalnoj ideologiji *Gvozda*, osobito u onom njegovom dijelu koji je zadirao u područje hrvatsko-srpskih odnosa, što je na neki način bio i glavni predmet razmatranja ovoga rada, stoji da iako su jugoslavenstvo Hrvati stvorili, ono nije značilo negaciju osnovnog nacionalnog određenja Hrvata, jer Hrvati ne mogu biti „nekakvo pleme“ u nekoj „jugoslavenskoj matici“, već će samo kao „Hrvati živjeti ili nestati“. Za *Gvozđ* je bilo važno da Hrvati ako ne mogu sačuvati stvarnu slobodu, sačuvaju onu „duševnu slobodu“ koja nije podvrgnuta ničijoj cenzuri, te koja je „neustrašiva i istrajna“.⁶⁶ Hanao je sebe sma-

⁶⁰ Hrvatski državni arhiv, Fond grupa VII, RIRO, HANA O, br. 893., Veliki župan srijemski o djelovanju Hanao u Srijemu Pokrajinskoj upravi u Zagreb, 6. VIII. 1924.

⁶¹ HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANA O, br. 893.

⁶² „Narod suveren u državi“, *Gvozđ*, broj 4., 4. X. 1922., 1.

⁶³ „Za složnu jedinstvenu Hrvatsku“, *Gvozđ*, broj 5., 11. X. 1922., 1.

⁶⁴ „Uoči odlučne bitke“, *Gvozđ*, broj 7., 4. I. 1923., 1.

⁶⁵ „Hrvati i Vidovdan“, *Gvozđ*, broj 11., 28. VI. 1923., 2.

⁶⁶ „Duševna sloboda“, *Gvozđ*, broj 2., 20. IX. 1922., 1.

trao prvenstveno kao obrambeni štit koji jedini ima snage za adekvatan odgovor na teror državnih vlasti i njenih paravojnih postrojbi (ORJUNA), te je s vremenom gledajući pasivnost hrvatskih nacionalnih stranaka prema teroru režima zapadao u sve radikalniju politiku, koja je na kraju i „raskrstila“ s jugoslavenskom državom i njenom ideologijom. Važna je činjenica da se tada širenjem „hrvatske seljačke ideologije“ HRSS-a Stjepana Radića završava u hrvatskim zemljama proces hrvatske nacionalne integracije na prostorima Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Bačke, čemu piše *Gvozd*: „Jesmo li jedno ili nismo jedno? Danas je već uobičajeno pitanje, koje možete čuti na selu. Pa k tome, ako samo malo krzmate s odgovorom, nemojte, odriješite riječ: Nismo!“⁶⁷

Odnos lista *Gvozd* i HANAO prema Svetozaru Pribičeviću i orjunašima

U političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca djelovanje Svetozara Pribičevića ostalo je i dalje u centru političke aktivnosti. Njegova Demokratska stranka, (kasnije nakon raskola Samostalna demokratska stranka) bila je najupornija u stvaranju novog državnog stanja koje je svoje temelje imalo u centralističkom i unitarsitičkom ustrojstvu države. Za sprovođenje toga cilja Pribičević se odlučio za politiku „čvrste ruke“ i obračun sa svima onima koji se suprostavljaju njegovoj viziji države i stvaranju „velikog jugoslavenskog naroda“. Kao glavne opasnosti za državu označena je komunistička socijalna revolucija i „kobni plemenski separatizam“. Već u svom prvom većem govoru na zboru u Sarajevu 1919. godine Svetozar Pribičević ističe da s obzirom da Hrvati i Srbi nisu dva naroda, nego dijelovi istog naroda da je „izvan diskusije je da se ta naša država mora da centrališe u tom smislu, da ima jednu vladu, da ima jedno zakonodavstvo, (...) centralizam je jedan veliki princip, jedna velika ideja i njenoj primjeni moramo se svim snagama prepustiti, bez obzira na borbu, koju moramo izdržati, tako ćemo služiti „velikom jugoslavenskom narodu“. Hoćemo jednu državu, hoćemo jedinstvenu državu (...).⁶⁸ Prema njemu svaki ugovor između ova dva naroda bio bi apsurdan i negacija narodnog jedinstva. „Mi smo Srbi i Hrvati jedno. Ono što

⁶⁷ „Jesmo li jedno, nijesmo li jedno“, *Gvozd*, broj 9., 14.VI. 1923., 3.

⁶⁸ Hrvoje MATKOVIĆ, Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature, Monografije - Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972., 38.-39. Više o Političkom djelovanju Svetozara Pribičevića vidi u: Sofija, BOŽIĆ, „Između Srbije i Hrvatske: Svetozar Pribičević u videnjima savremenika“, *Istorija XX veka* 2/2002, 117.-135., Ista, Beogradsko javno mnijenje o Svetozaru Pribičeviću“, *Tokovi istorije* 1-4/2001, Beograd 2001, 7-20. Todor STOJKOV, Iz političke aktivnosti i evolucije Svetozara Pribičevića: prilog biografiji, *Zbornik za istoriju Maticе srpske*, 12/1975., 34.-56., H. MATKOVIĆ, Svetozar Pribičević, ideolog – stranački vođa – emigrant, Zagreb, 1995., Isti, Svetozar Pribičević u 1918. godini, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, sv. 6., Slavonski Brod, 1968., 245.-256., Isti, Stjepan Radić i Svetozar Pribičević u jugoslavenskoj politici od ujedinjenja do šestosiječanjske diktature, *Studije iz hrvatske povijesti, Golden Marketing*, Zagreb, 2004., 300.-307.

je srpsko neka je i hrvatsko, a ono što je hrvatsko neka je i srpsko. Srpstvo i hrvatstvo su samo dva različita imena za jedno te isti pojam.⁶⁹ Ideje i djelovanje Orjune bile su identične stavovima S. Pribićevića, te je ona postala jedna od njegovih važnih poluga o ostvarivanju njegovog cilja, integralnog jugoslavenstva, uglavnom uz pomoć nasilja i terora nad političkim protivnicima.⁷⁰

Srbijanski radikali smatraju Pribićevića stručnjakom za prečanske krajeve, tako mu ih prepuštaju kao njegovu domenu, te on kao ministar unutarnjih poslova, kasnije ministar prosvjete u novim vladama ima otvorene ruke za obračun s hrvatskom opozicijom i HRSS-om Stjepana Radića, koji postaje predvodnik u borbi protiv centralizacije države.

Za Hanao je takav Pribićević „pauk što siše krv hrvatskom narodu“, „prava slika najkorumpiranijeg bandita što čini od Hrvatske satrapiju i koloniju koju u ime ‘narodnog jedinstva’ batinjaju i crpe njena bogatstva“, „običan ciganski sin, prevarant koji bi svojom lažnom politikom (...) stalno bio na vlasti, (...) da Hrvate može bolje tući“; on koji je najreprezentantniji primjer „austrijskog sluga odjednom postaje ‘jugoslavenski’ državotvorac“.⁷¹ U svojoj neprikrivenoj mržnji Hanao optužuje Pribićevića, toga „demagoga i ubojicu“, da se koristi orjunašima koji su „zvjerad u čovječjoj spodobi“.⁷² Po njima Pribićević svojim postupcima u ime „narodnog jedinstva“ hoće „izjednačiti Zagreb sa Štipom i Kičevom ili najzadnijom srpskom selendrom, (...) ali doći će vrijeme kraja beogradskoj lopovskoj tiraniji (...) zato počinju već da se koprcaju kao ranjene zvijeri (...) hrvatska nevina krv će biti osvećena.“⁷³

Kao političar Pribićević nije odustajao od svoga plana i svoje političke vizije te je odmah dekretima počeo raspuštati nepoćudna gradska poglavarstva, zabranjuje opozicijske listove, dok je Stjepan Radić po njegovoj naredbi od uhićenja u ožujku 1919. stalno u zatvoru, bez optužnice i predaje sudu. U svom djelovanju Pribićević je bio svjestan da samo takve akcije djeluju jer po njemu ni u „Srbiji nema demokracije. Ovo što se zove demokracija, to je prostota, nasilnost i grubost.“⁷⁴ Što je Pribićević više zauzimao poluge vlasti u prečanskim krajevima te postajao ključna figura na političkoj pozornici, to su se na njega od strane listova Hanao sve više odapinjale otrovne strelice i raskrinkavala se njegova „zločinačka djelatnost“.

⁶⁹ H. MATKOVIĆ, isto, 88.

⁷⁰ O Orjuni pogledati: Ivan J. BOŠKOVIĆ, ORJUNA. Ideologija i književnost, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2006., Branislav GLIGORIJEVIĆ, Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna), *Istorija XX veka*, V, Beograd 1963., 315.-396.

⁷¹ „Krv ima da legne“, *Hrvatski borac*, broj 7., 10. II. 1923., 1.; „Intelektualni začetnik svih ubojstava“, *Hrvatski borac*, broj 8., 17. II. 1923., 1., „Dobro nam došao kralju“ (Srbobran 14. X. 1895.), *Hrvatski borac*, broj 7., 17. II. 1923., 1.

⁷² „Zvjerad“, *Novi hrvatski borac*, broj 10., 12. V. 1923., 2.

⁷³ „Golgota hrvatskog naroda“, *Novi hrvatski borac*, broj 6., 21. IV. 1923., 1.

⁷⁴ Hrvoje MATKOVIĆ, Svetozar Pribićević i Samostalna..., n. dj., 49.

U *Gvozdu* su Pribićević i Pašić okrivljavani za sva nedjela koja su snašla Hrvate, jer da njihova politika ne pridonosi konsolidaciji države, već upravo obratno, ona je ruši. *Gvozd* je pozivao na rušenje Vidovdanskog ustava, jer se u njemu najbolje vidi mentalitet „njegovih tvoraca“ Pribićevića i Pašića, te da je prava namjera „Vidovdana“ pripremiti Hrvatima poraz koji se dogodio Srbima prije pet stotina godina. Prema mišljenju *Gvozda* i Hanao, postoji 11 razloga zbog kojih je taj Ustav za Hrvate samo „krpa papira“, naime jer je donio:

1. *Umjesto osobne slobode – teror;*
2. *Umjesto nepovredivosti stana – nasilnu provalu;*
3. *Umjesto slobode vjere i savjesti – nesnošljivost i logiku batine;*
4. *Umjesto slobode štampe – nezakonitu cenzuru;*
5. *Umjesto prava udruživanja, zbora i dogovora – Bachove patente o razjurivanju sastanaka;*
6. *Umjesto socijalne pravde - pljačku;*
7. *Umjesto poštovanja hrvatskih narodnih prava – hegemoniju i prijezir hrvatskih svetinja;*
8. *On je Hrvatima uklonio bana – toga simbola hrvatske državnosti narugavši se svim našim naporima u prošlosti kada smo i uz najteže prilike znali uzdržati našu državnu individualnost;*
9. *On je uveo sistem zajedničkog džepa, ali bez uvida u račune ustoličivši centralizam, koji guta naš novac u nepovrat (...);*
10. *On je suzio narodna prava u korist neodgovornih faktora (...) koji odlučuju o životu i smrti;*
11. *On je najzad, uzakonio ono, što ni jedan Hrvat neće nikada pristati; on je jasno rekao da: Hrvatske nema!⁷⁵*

Iako je prvenstveno bio orijentiran na događaje u Vukovaru i okolici, list *Gvozd* se odmah počeo osvrtni na politiku Svetozara Pribićevića, doduše mnogo lakšim i biranijim riječima nego glasilo Hanao u Zagrebu, *Hrvatski borac*. Prema pisanju *Gvozda* Pribićević kao ministar prosvjete dopušta da srpski povjesničar Stanojević u udžbenicima tvrdi da Hrvata nema, da ih je stvorila Austrija, a Pribićević te knjige u „jugoslavenskom“ duhu odmah promovira.⁷⁶ U svojim drugim člancima pokazuje se na nelogičnost Pribićevićeva djelovanja, jer je kao glavni urednik zagrebačkog *Srbobrana* u Austro-Ugarskoj znao tražiti za Srbe narodnu individualnost, konfesionalne škole, crkvenu narodnu autonomiju, dok danas on to ne dopušta Hrvatima, te je postao „najljućim“ braniteljem onoga krivoga narodnog jedinstva, što se

⁷⁵ „Hrvati i Vidovdan“, *Gvozd*, broj 11., 28. VI. 1923., 1.-2.

⁷⁶ „Pribićevića „prosvjeta“, *Gvozd*, broj 1., 13. IX. 1922., 2.

„batinama propagira“.⁷⁷ Na njegovoj oštrici našao se i brat Svetozarev, Milan Pribičević, osnivač lista *Srpsko kolo* za srpske seljake u Hrvatskoj, za kojeg se kaže da je sve svoje zasluge i činove zaslužio na mistifikacijama i „bitkama kojih nije bilo“, te da takav čovjek ništa ne radi bez svog „velikog“ brata, te ako on izjavljuje na nekoj zabavi kraj Osijeka da bi „Pribičevići bolje vladali ovom državom nego Karagjorgjevići“, onda znamo s kim imamo posla, „sa cezaromanijom“.⁷⁸ *Gvozd* je ismijavao Pribičevićevu izbornu turneju po Dalmaciji, davajući do znanja da Pribičević i njegova Demokratska stranka tamo nemaju nikakve podrške. Pribičevićev „križni put“ u Šibeniku štitili su žandarske bajunete i fašističke straže, a u Trogiru ga nije nitko dočekao. Prema navodima lista kraj Trogira je jedva izbjegnulo atentat, dok su ga u Jelsi dočekali „zvonjavom motika i mačjom deračom“.⁷⁹

List je ukazivao i na tvrdokornost Pribičevića i njegovu nepopustljivost u provođenju svojih zamisli, jer se „Pribičević nikada nije odlikovao duševnim elasticitetom, već tegli pod jednim kolima dok pod njima ne uGINE“.⁸⁰ Umjerenja struja u Hanao i listu *Gvozd* je stalno zahtijevala od hrvatskih političara da oni maknu Pribičevića imajući na umu veliki uspjeh HRSS-a Stjepana Radića na parlamentarnim izborima 1923. i da se oni sami sporazume s Beogradom. Tako se piše da Pribičević i danas stalno ističe svoju krilaticu „jedan narod sam sa sobom ne može se sporazumjevati“, pa kako je onda žalosno što je Pribičević bio u onoj delegaciji Narodnog vijeća 1918. godine i tamo pregovarao i radio sporazum s Beogradom i izigravajući Hrvate stvorio ovakovu državu, „a kako to ne bi mogli i Hrvati“, ili Pribičević misli da savez postoji samo ako je u pitanju „prijevera za kojeg ugovarača.“⁸¹

Zanimljivo kako je uredništvo *Gvozda* prenijelo naznake da će Stjepan Radić i „Hrvatski blok“ biti nazočni na proslavi desetgodišnjice oslobođenja Stare Srbije u Kumanovu, jer u interesu Hrvata je da budu tamo „jer je svečanost na Kumanovu biti slavlje svakog naroda, znak oslobođenja svih neslobodnih i podjarmljenih, znak sporazuma. Kumanovo nije uvjet za sporazum“, ali polazak Hrvata tamo moglo bi taj sporazum pospješiti.⁸²

Najveći događaj za vukovarski Hanao trebao je biti Kongres Hanao koji se trebao održati 6. i 7. siječnja 1923. u Vukovaru. Tu su se trebale raspraviti određena neslaganja, te „izraditi ideološka baza, te sprovesti tehnička organizacija cjelokupnog našeg pokreta“.⁸³ Polagane su velike nade u taj

⁷⁷ „Svetozar Pribičević prije i poslije“, *Gvozd*, 27. IX. 1922., 1.

⁷⁸ „Pribičevići i Karadjordjevići. Nije li to uvreda Veličanstva?, *Gvozd*, broj 5., 11. X. 1922., 2.

⁷⁹ „U vatri se zlato kuša“, *Gvozd*, 13. IX. 1922., 1.

⁸⁰ „Bić!...“, *Gvozd*, broj 9., 14. VI. 1923., 4.

⁸¹ Isto.

⁸² „Kumanovo i Hrvati“, *Gvozd*, broj 5., 11. X. 1922., 2.

⁸³ „U dvanaest sati“, *Gvozd*, broj 6., 13. XI. 1922., 2.

skup za koji se mislilo da treba postaviti temelj „za jednu generaciju koja će kada doraste, odlučivati sudbinom Hrvatske.“⁸⁴ Detaljno je pripreman program skupa koji se trebao održati u Hrvatskom domu u Vukovaru, a nakon verifikacije punomoći delegata pojedinih organizacija Hanao iz cijele zemlje. Stvoren je i „Akcioni odbor“ koji je trebao napraviti projekt osnovnih načela pokreta, a i razne druge sekcije. Bilo je planirano da odluke koje se done su na Kongresu posluže kao orijentacija svim organizacijama Hanao u svrhu „zauzimanja stanovišta spram raznih pitanja“, a Akcioni odbor je najavio da će *Gvozd* odsada u svojim sljedećim brojevima početi objavljivati „Načela Hanao“ kako ih vidi njegova vukovarska središnja organizacija.⁸⁵ Međutim, nastalo je veliko razočaranje i bijes kada je Kongres Hrvatske nacionalne omladine po vlastima zabranjen, izgleda zbog pritiska Pribičevićeve Demokratske stranke i prijatelji Orjune, iako su „već sve organizacije Hanao izabrale svoje delegate po svim hrvatskim zemljama“, zbog prozaičnog razloga jer da pravila Hanao još nisu odobrena po nadležnoj pokrajinskoj upravi.⁸⁶ Istih dana uhićeno je skoro kompletno vodstvo vukovarske Hanao (Gruber, Mizler, Grčević, Matković) zato što je sastavilo deputaciju koja se išla žaliti predstojniku vukovarskog redarstva gosp. Vukoviću zbog „nanese ne uvrede hrvatskim građanima Vukovara“.⁸⁷ Tada su svi osuđeni na 14 do 10 dana zatvora.⁸⁸

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ „Kongres Hrvatske Narodne Omladine“, *Gvozd*, broj 6., 13. XI. 1922., 3.

⁸⁶ „Zašto je zabranjen Kongres. Hrv. Narodne Omladine u Vukovaru?, *Gvozd*, broj 8., 18. I. 1923., 3. „Još je poraznije po značaj ovoga režima, što se on pri donošenju ove svoje odluke dao rukovoditi od jedne klike, što se on sagnuo pred terorom plaćenika iz fašističkih redova. Mnogo naime prije nego nam je uručena pismena odluka o zabrani Kongresa donio je novosadski šugofašistički „Vidovdan“ vijest, da je ministarstvo nutarnjih poslova zabranilo Kongres. Dva dana poslije toga istom noticom došla je i demokratska „Riječ“, zatim zagrebački „Pokret“ (...) No svi ovi listovi donosili su ujedno i žučljive objave, da će grubom silom spriječiti ovaj Kongres u Vukovaru. Šta više mi znamo pouzdano da je 150 somborskih šugofašističkih baraba imalo već u pripremi vozne karte za orijent-ekspresni voz. U Borovu su ih trebali dočekati automobili, da što prije dojezde u Vukovar. Zamborce su imali poduprijeti njihovi drugovi razbijači iz Osijeka, Novog Sada i Zagreba, a možda i još odakle. Sigurno je posve, da bi oni ovamo faktično i došli, jer pored oružja, što ga oni posjeduju i slobodno nošaju, za ledjima im stoji i državna vlast. Ali tu je bila jedna „sitnica“ koja je pomrsila cio ovaj lijepi račun. Vukovar je bio spreman da dočeka ne samo pozvane goste, delegate HNO, nego jednako tako i nepozvane – fašističku ulicu. Potekla bi možda krv, poremetio bi se možda javni red i poredak u mjestu, ali bi hulje koje dolaze s revolverom u ruci, pretrpjele zasluženu kaznu, koju im se državna vlast ne usuđuje dosuditi za njihova kriminalna djela. Napokon vlast se vrlo vara ako misli da nas je zabrana Kongresa usmrtila. (...) Izdajicama naroda i silnicima, koji pljuju na naše svetinje i ugrožavaju naš život i imovinu dovikujemo: Na vješala!! Smrt!!“

⁸⁷ Radi se o jednoj hrvatskoj proslavi u Hrvatskom domu na koju je bio pozvan i predstojnik vukovarskog redarstva Vuković, koji je opomenuo jednog govornika da „ne hrvatuje jer je cijela sala pikana“.

⁸⁸ „Žrtve redarstvenog paše u dahiji Vukovar“, *Gvozd*, broj 8., 18. I. 1923., 4.

Zadnji broj *Gvozda* izašao je 17. kolovoza 1923. (kao poseban broj),⁸⁹ kada je u organizaciji Hanao došlo do teškog razračunavanja između umjerenе struje pod utjecajem HRSS-a i radikalne pod utjecajem HSP-a te je HRSS, nakon što je odbila prijedlog Hanao za velikim terorističkim akcijama protiv vlasti, u svom poznatom komunikeu povukla svoje ljude iz vodstva te organizacije (R. Horvat, J. Reberski) te ovoj odrekla svaku daljnju organizacijsku i financijsku potporu.⁹⁰ Vukovarska organizacija Hanao prešla je pod okrilje Hrvatske zajednice (HZ) pa se od tada njezini članovi počinju javljati u glavnom glasilu HZ „Srijemskom Hrvatu“.

Zaključak

Iako ovaj rad predstavlja vremenski i sadržajno samo manji segment djelovanja Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) i njegova lista *Gvozd* na prostorima istočne Slavonije i Srijema, jer je u njemu u nedostatku drugih izvora analizirano samo pisanje lista vukovarske Hanao *Gvozd*, (Hanao je nastavila svoje djelovanje i poslije prestanka izlaska lista) vrlo je značajno istaći ovu inicijalnu fazu ideologije hrvatske omladine, koja tada nije još bila sasvim određena, a koja se manifestirala kroz njezin list *Gvozd*, posebno stoga jer će se Hanao vrlo brzo s vremenom proširiti u sve hrvatske zemlje i postati snaga s kojom vrhovi vlasti moraju računati. Za vrijeme svog kratkotrajnog djelovanja, vukovarski list *Gvozd* većinom je bio usmjeren na rješavanje problema teškog položaja hrvatskog naroda na prostorima istočne Slavonije i Srijema, posebno u gradu Vukovaru. U svojoj težnji da uvedu centralističko uređenje u novoj državi, te da politički i demografski ovladaju prostorom Srijemske županije (oblasti) vladajuće radikalsko-demokratske strukture su naseljavanjem solunskih dobrovoljaca (većinom srpske nacionalnosti) na prostor Srijema, progonom hrvatske inteligencije, stvaranjem paravojnih postrojbi (ORJUNE i SRNAO) i njihovim terorom nad Hrvatima toga kraja, prisilili hrvatske nacionalne stranke, na osnivanje i organiziranje Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) kao one omladinske organizacije koja će na adekvatan način odgovoriti na teror režima – protuterorom. Osnovno ideološko izvorište iz kojeg je potekla velika većina članaka u *Gvozdu* jest način definiranja jugoslavenske države koju *Gvozd* smatra samo

⁸⁹ List „Gvozd“ broj 15. od 15. VIII. 1923. zapljeno je Kraljevsko redarstveno povjereništvo u Vukovaru i zabranilo daljnju distribuciju lista.

⁹⁰ „Komunikej HRSS“, *Slobodni dom*, 18. VII. 1923., 1.

državom Srba, vjerujući da srbijanski politički činioci nikada neće dopustiti Hrvatima da postanu ravnopravni faktor u toj državi. Svojim kratkotrajnim djelovanjem *Gvozd* je pokazao da je bio dobar prijenosnik ideja vukovarske Hanao kroz organiziranje mnogih podružnica Hanao u okolnim naseljima; uz to je bio i pokazatelj hrvatskim nacionalnim strankama da je takva organizacija hrvatske omladine u njihovom usko stranačkom i nacionalnom interesu kao sredstvo pritiska na režim, kao i pokazatelj da se Hrvati nikada neće pomiriti s onakvim stanjem u državi kako ga diktiraju srbijanski politički i dvorski krugovi.

Slika 1. Naslovnica *Gvozda* od 28. lipnja 1923.

Summary

GVOZD – THE JOURNAL OF THE CROATIAN NATIONAL YOUTH (HANA O) FROM VUKOVAR

A CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF THE CROATIAN NATIONAL YOUTH'S PRESS AND IDEOLOGY IN SLAVONIA AND SRIJEM

The paper presents the short-lived activities and the ideological profile of the first journal of Croatian National Youth in Vukovar, *Gvozđ*. The journal was, first of all, a means of assembly of the Croatian youth from Vukovar and its surrounding area and a means of elevation of the Croatian spirit among the Croatian youth. It was under the influence of the so-called Croatian Block (consisting of the Croatian Republican Peasants' Party [HRSS], Croatian Union [HZ], and the Croatian Party of Rights [HSP]) and it served as a transparent newspaper of these parties, who wanted the Croatian youth to become involved in the political events in Srijem and eastern Slavonija, as well as the principal newspaper of the new organization of the Croatian National Youth in indicating the directions of the cultural and political standpoints of the Croatian Youth, especially in relation to rival organizations ORJUNA (The Organization of Yugoslav Nationalists) and SRNAO (Serbian National Youth).

Even though this paper presents just a small segment of the activities of the Croatian National Youth (HANA O) and its journal *Gvozđ* in eastern Slavonija and Srijem, both in terms of time and in terms of contents, it is very important to emphasize the initial stage of the development of ideology of the Croatian youth, which had not been completely defined at the time, and which was manifested through their journal *Gvozđ*, especially because HANA O is very quickly going to expand to all Croatian regions and become a force that the top echelons of the government are going to have to take into consideration. During its short period of activity, the journal *Gvozđ* from Vukovar was focused mainly on solving the problem of the difficult position of the Croatian nation in eastern Slavonija and Srijem, especially in the town of Vukovar. In their striving to introduce a centralist regime into the new state and to establish a political and demographic control of the County of Srijem, the ruling radical-democratic structures populated Srijem with volunteers from the Saloniki Front (who were predominantly of Serbian nationality), persecuted the Croatian intelligence, and formed paramilitary troops (ORJUNA and SRNAO) that terrorized the Croats in the region, thus forcing Croatian national political parties to found and organize the Croatian National Youth (HANA O) as a youth organization that would respond to the regime's terror in an adequate way – by counter-terror. The principal ideological source from which most of the articles in *Gvozđ* stemmed was the definition of the Yugoslav state, which *Gvozđ* considered a state of the Serbs, believing that the Serbian political factors would never allow Croats to become an equal factor in this state. With its short-lived activity *Gvozđ* proved to be a good medium for transferring HANA O's ideas from Vukovar by organizing many HANA O subsidies in surrounding villages, and it showed to the Croatian national parties that such an organization of Croatian youth served their narrow-partisan and also national interests as a means to exert pressure on the regime, showing also that the Croats were never going to accept such a condition in the country that was dictated by Serbian political and court circles.

Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović

Key words: Vukovar, Croatian National Youth (HANA O), newspaper *Gvozđ*, Croatian Block, ideology.